

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет біології, географії та екології

Кафедра географії та екології

**ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПОВОДЖЕННЯ З
ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ СЕРЕД
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 05-216М групи

Спеціальності 101 Екологія

Освітньо-професійної програми «Екологія»

Демченко Ольга Василівна

Керівник к. геогр. н., доц. П'яткова А.В.

Рецензент к. геогр. н., вчитель географії та

інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та

добробут» Одеського ліцею 35 Гижко Л.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ	
МОЛОДІ КУЛЬТУРИ ПОВОДЖЕННЯ З ПОБУТОВИМИ	
ВІДХОДАМИ	8
1.1 Сучасний стан питання виховання екологічної культури в учнівської молоді	8
1.2 Законодавчо-нормативні аспекти поведінки з побутовими відходами у Європейському Союзі та Україні.....	13
1.3 Стан дослідженості проблеми у науковій літературі та практиці	17
 РОЗДІЛ 2	
ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ	
ПРАВИЛЬНОГО ПОВЕДІНКИ З ПОБУТОВИМИ	
ВІДХОДАМИ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	
.....	21
2.1 Формування опитувальника для учнівської молоді з питань правильного поведінки з побутовими відходами	21
2.2 Аналіз результатів опитування	24
2.3 Визначення найбільш перспективних напрямків формування в учнівської молоді культури правильного поведінки з побутовими відходами.....	33
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
 ДОДАТКИ	
Додаток А. Анкета для учнівської молоді з питань культури поведінки з побутовими відходами.....	48

ВСТУП

Актуальність дослідження. Формування екологічної культури поводження з побутовими відходами серед учнівської молоді є актуальним завданням сучасної освітньої системи та суспільства в цілому. За даними Програми ООН з навколишнього середовища, щороку у світі утворюється понад 2 мільярди тонн твердих побутових відходів, причому майже 33% з них не підлягають екологічно безпечному видаленню, що призводить до значних екологічних проблем [44]. В Україні, відповідно до Національної стратегії поводження з відходами до 2030 року, щорічний обсяг твердих побутових відходів становить близько 10 млн тонн, і лише 6% з них підлягають переробці, тоді як більша частина надходить на полігони, значна кількість яких не відповідає екологічним нормам [45]. Це створює постійне навантаження на довкілля, зумовлює деградацію ґрунтів, забруднення водних ресурсів, збільшення викидів парникових газів, а також загрожує здоров'ю людей.

Важливість екологічної освіти та формування культури поводження з відходами серед молоді підтверджується науковими дослідженнями. Вчені вказують на зв'язок між рівнем обізнаності про екологічні проблеми та екологічною поведінкою особистості. Сучасні теоретичні моделі вказують, що основи екологічної культури закладаються в дитячому та підлітковому віці, і саме в цьому віці ефективність освітніх впливів є найвищою. Наприклад, на рівні Європейського Союзу у рамках програми Green Deal активно пропагуються освітні ініціативи, спрямовані на екологічне виховання молоді, зокрема щодо відповідального поводження з відходами, повторного використання та переробки матеріалів.

Згідно з Законом України "Про освіту", освітні заклади повинні забезпечувати умови для формування екологічної свідомості, оскільки це є основою для сталого розвитку суспільства. Згідно з положенням Національної стратегії екологічної політики до 2030 року, учнівська молодь є основною аудиторією для формування культури сталого споживання та поводження з відходами. У цьому контексті важливим є також розвиток компетенцій з критичного мислення, оскільки це дозволяє учням оцінювати екологічні наслідки своєї поведінки.

Крім того, сучасна практика шкільної екологічної освіти надає особливого значення практичним навичкам, таким як сортування відходів, переробка матеріалів, зменшення споживання пластику. Важливо, щоб навчальні програми включали не лише теоретичні аспекти екологічної культури, але й практичні завдання, що сприятимуть розвитку екологічної компетентності. Наприклад, у шкільних програмах з біології, географії, природознавства можуть бути впроваджені теми щодо екологічного сліду, циркулярної економіки, що має сприяти інтеграції екологічної культури у загальне світосприйняття учнів.

У цьому контексті проведення досліджень серед учнівської молоді є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє оцінити рівень сформованості екологічної свідомості, виявити прогалини в знаннях, уміннях та ставленні учнів до проблем поводження з відходами. Дослідження надають можливість оцінити ефективність існуючих освітніх програм, які спрямовані на формування екологічної компетентності, а також вносять важливі корективи до змісту навчання з урахуванням потреб конкретних учнівських груп. Отримані результати можуть бути використані для розробки та вдосконалення методик, що враховують вікові особливості учнів і спрямовані на підвищення їхньої активної екологічної участі.

Таким чином, проведення таких досліджень дозволяє покращити якість екологічної освіти, сприяє розвитку практичних навичок і

відповідальної поведінки учнівської молоді у сфері поводження з відходами, що є необхідним для досягнення цілей сталого розвитку та збереження довкілля для майбутніх поколінь.

Об'єкт дослідження – рівень культури поводження з побутовими відходами в учнівської молоді.

Предмет дослідження – процес формування культури правильного поводження з побутовими відходами в учнівської молоді.

Мета дослідження – визначити найбільш перспективні напрямки формування в учнівської молоді культури правильного поводження з побутовими відходами на основі результатів анкетування.

Гіпотеза дослідження. Дослідження стану питання правильного поводження з побутовими відходами серед учнівської молоді за допомогою анкетування дозволить визначити найбільш перспективні напрямки подальшої роботи.

Завдання дослідження.

1. На основі вивчення наукової літератури та законодавчої бази дослідити сучасний стан питання культури поводження з побутовими відходами у Європейському Союзі та Україні.
2. Сформувати анкету та провести опитування учнівської молоді різних регіонів України щодо досліджуемого питання.
3. Проаналізувати отримані результати.
4. Визначити найбільш перспективні напрямки формування в учнівської молоді культури правильного поводження з побутовими відходами.

Для розв'язання поставлених завдань були використані наступні **методи дослідження**: метод аналізу літературних джерел (узагальнення наукової літератури та ресурсів Internet) та нормативних джерел; аналіз законодавчої та нормативної бази України та Європейського союзу; метод порівняння - порівняння досвіду України та країн Європейського Союзу у сфері формування культури поводження з відходами серед

молоді; метод соціологічного опитування – для виявлення рівня екологічної культури учнівської молоді, їхніх знань, ставлення до екологічних питань і готовності брати участь у практичних заходах щодо сортування та переробки відходів.

Наукова новизна полягає у:

- Формуванні та обґрунтуванні опитувальника для учнівської молоді з питань правильного поводження з побутовими відходами;
- Проведенні опитування серед учнівської молоді з різних регіонів України у період березень-жовтень 2024 року;
- Аналізі отриманих на основі проведеного опитування результатів;
- Визначенні найбільш перспективних напрямків формування в учнівської молоді культури правильного поводження з побутовими відходами

Практичне значення роботи полягає у створенні ефективного опитувальника, який є основою для визначення обізнаності молодого покоління у культурі поводження з побутовими відходами, та у розробці ефективних методів та рекомендацій щодо формування екологічної культури поводження з відходами серед учнівської молоді на основі результатів опитування. Очікується, що це допоможе освітянам, батькам, організаторам молодіжних екологічних програм та державним органам ефективніше впливати на екологічну свідомість молоді, зокрема шляхом включення відповідних тем у навчальні програми та проведення тематичних тренінгів і заходів. Крім того, дослідження може сприяти покращенню інфраструктури для збору та утилізації відходів у навчальних закладах, що стане основою для сталих екологічних практик на рівні шкільного середовища. Впровадження результатів роботи в освітній процес сприятиме зниженню забруднення та формуванню у молоді усвідомленого ставлення до екологічних проблем, що є актуальним у контексті сучасних екологічних викликів.

Апробація результатів дослідження. Використання опитувальника та застосування його результатів здійснено під час викладання курсу «Біологія та екологія» у 10-11-х класах Херсонської загальноосвітньої I-III ступенів школи №32 Херсонської міської ради у 2023-2024 навчальному році. Також запропонований у роботі опитувальник використаний під час екопросвітницьких заходів учнівської екологічної команди Zero Waste School Херсон, заходів неурядової громадської організації «Екомолодь Херсонщини», та під час тренінгів всеукраїнського руху для учнівської молоді Zero Waste School Ukraine.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, загальним обсягом 43 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ КУЛЬТУРИ ПОВОДЖЕННЯ З ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ

1.1 Сучасний стан питання виховання екологічної культури в учнівської молоді

Виховання екологічної культури серед учнівської молоді є надзвичайно актуальним завданням в умовах глобальних екологічних викликів, що виникають у зв'язку зі зростаючим навантаженням на природні ресурси та впливом людської діяльності на довкілля.

Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) у своїй доповіді за 2021 рік акцентує увагу на необхідності розширення екологічних знань саме серед молоді. Згідно з дослідженням, понад 80% молоді у світі не мають достатніх навичок з питань поводження з відходами, що робить необхідним розвиток освітніх програм з екологічної відповідальності та сталого розвитку [44]. В Україні ця проблема також актуальна. Згідно з даними Інституту освітньої аналітики, лише 30% українських школярів усвідомлюють вплив свого споживання на навколишнє середовище, що свідчить про низький рівень екологічної культури серед молоді [46].

Тож саме сьогодні є велика необхідність доповнення й вдосконалення змісту та бачення освітнього процесу матеріалом про довкілля нового формату та створення необхідних умов щодо виховання екосвідомого стилю життя в учнівської молоді.

На думку Товкун Н. І., «...в умовах реформування освіти України основним завданням освітнього процесу є формування компетентностей, що сприяють успішній самореалізації особистості в житті, навчанні та

праці. Однією з ключових компетентностей визначено «Екологічна грамотність і здорове життя», що передбачає формування в учнівської молоді уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини. В результаті такої організації освітнього процесу діти мають стати свідомими, відповідальними суб'єктами освіти, спроможними спланувати та реалізувати проект власного життєвого шляху, спираючись на екологічні цінності та усвідомлення своєї місії у період екологічної кризи» [7].

Однією з перших екологічних навичок у дітей має бути сформована навичка правильного поводження з побутовими відходами, адже, за даними статистичного збірника «Довкілля України 2020» за 2019-2020 рр. в Україні на одну особу за рік утворюється більше 10 тон відходів [3, табл. 6.22]. 1 січня 2018 року у Закон «Про відходи» було внесено правку, яка повинна була б суворо зобов'язати громадян сортувати сміття, бо інакше - за бездіяльність - передбачено значну штрафну санкцію. «Але сміття стає проблемою лише для тих, хто не вміє з ним поводитись, для всіх інших – це товар, чималі гроші та реальна вигода» [1] – так стверджують автори Бабука Г. Й., Кречко О.В. в методичному посібнику «Виховання в учнів культури сортування відходів» [1].

Однією з основних проблем є те, що традиційні підходи до екологічного виховання часто залишаються суто теоретичними і не дають учням практичних знань про те, як поводитися з відходами, економити природні ресурси та зменшувати свій екологічний слід. Згідно з Національною стратегією управління відходами, виховання екологічної культури повинно включати активне залучення учнівської молоді до проектів з утилізації та переробки відходів, а також участь у суспільних заходах з охорони навколишнього середовища.

Різні дослідження підкреслюють важливість розвитку екологічної свідомості та культури поведінки з відходами саме у молодіжному

середовищі, оскільки саме молодь становить майбутнє суспільства, яке буде стикатися з наслідками сьогоднішніх екологічних проблем. На думку Дудкіної О. І. та Кравець В. Л., екологічна освіта повинна бути систематизованою, поєднуючи теоретичні знання та практичні навички, що дозволяють не лише розуміти екологічні процеси, але й відповідально діяти в повсякденному житті. Наприклад, вони пропонують інтеграцію таких тем, як «Цикл утилізації відходів» та «Ресурсозберігаючі практики» в уроки природознавства та географії, що сприяє більш глибокому усвідомленню школярами значення екологічної відповідальності [47].

У багатьох європейських країнах існують ефективні практики з виховання екологічної культури, які можуть бути корисними для України.

Фінляндія активно інтегрує екологічну освіту в навчальні програми початкової та середньої школи, приділяючи особливу увагу навчанню сталому розвитку, поводженню з відходами та екологічному способу життя. Програма Environment Online (ENO), ініційована фінським урядом, об'єднує школи з понад 150 країн світу для практичної участі у глобальних екологічних проєктах, таких як посадка дерев і зменшення використання ресурсів. Програма ENO допомагає школярам зрозуміти необхідність глобальних екологічних змін, а також мотивує їх до зменшення власного вуглецевого сліду, завдяки чому учні отримують можливість стати учасниками світових екологічних ініціатив [17].

Швеція реалізує програму "Eco-Schools", яка відома як "Зелений прапор" і функціонує під егідою "Фонду екологічної освіти" (Foundation for Environmental Education, FEE). Ця програма впроваджена у понад 70 країнах і націлена на те, щоб залучати школярів до щоденних екологічних практик. Учні виконують проєкти зі збереження енергії, сортування та зменшення відходів, а також доглядають за природними територіями, розташованими поблизу шкіл. Екологічна освіта у Швеції акцентує увагу на активному практичному досвіді, а програма "Eco-Schools" сприяє

залученню учнів до процесу ухвалення рішень, що стосуються захисту довкілля [18].

Німеччина відома своєю ініціативою "Umweltbildung" (екологічне навчання), яка в багатьох федеральних землях є обов'язковою частиною шкільної програми. Ініціатива охоплює не тільки теоретичні уроки, а й екскурсії на місцеві підприємства з переробки відходів та інтеграцію учнів у програми збереження навколишнього середовища на рівні їхнього регіону. Наприклад, у Баварії учні беруть участь у проєктах зі зменшення викидів, озеленення та сортування відходів, що допомагає їм краще розуміти, як їхні дії впливають на довкілля [19].

Данія реалізує програму "Green Schools" (Зелені школи), яка є частиною державної стратегії на розвиток екологічної свідомості у школярів. Данія зосереджується на тому, щоб учні брали активну участь у проєктах із захисту довкілля, які включають мінімізацію відходів, енергозбереження, а також догляд за зеленими зонами у межах шкіл. Окрім того, школи організовують регулярні практичні заняття для обговорення екологічних проблем, що дозволяє учням глибше усвідомлювати важливість відповідального ставлення до природи [20].

Ці підходи ілюструють, як ефективно інтегрувати екологічну освіту в навчальні програми, що може слугувати прикладом для української системи формальної та неформальної освіти у вихованні екологічної культури серед молоді.

Дослідження екологічної культури серед студентства в Україні та Європі демонструє важливість формування свідомого ставлення до навколишнього середовища. В умовах сучасних викликів, пов'язаних зі змінами клімату, забрудненням навколишнього середовища та виснаженням природних ресурсів, екологічна свідомість студентів стає ключовим фактором для досягнення сталого розвитку. В Україні акцент на екологічну освіту почав активно розвиватися в останні роки, особливо у вищих навчальних закладах. Зокрема, національні програми в рамках

системи освіти включають екологічні аспекти у навчальні плани, заохочуючи студентів до участі в екологічних проектах та дослідженнях.

Університети, такі як Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Національний університет «Львівська політехніка», реалізують різноманітні програми, які охоплюють як теоретичні, так і практичні аспекти екологічної освіти. Дослідження, проведене у 2020 році, показало, що близько 70% студентів вважають екологічну свідомість важливим фактором свого особистого розвитку та готові брати участь у екологічних ініціативах [7].

В Європі університети також активно працюють над формуванням екологічної культури серед студентів. Наприклад, University of Edinburgh в Великій Британії реалізує проекти, що включають організацію екологічних заходів і кампаній, метою яких є зменшення викидів вуглецю та підвищення рівня екологічної свідомості серед студентів. Згідно з результатами досліджень, участь студентів у таких ініціативах підвищує їхній рівень екологічної свідомості на 30% [21].

У Нідерландах Wageningen University & Research запроваджує програми, які зосереджуються на сталому розвитку, залучаючи студентів до роботи над реальними екологічними проблемами. Студенти аналізують проблеми зміни клімату та розробляють стратегії вирішення цих питань. Дослідження показують, що студенти, які беруть участь у таких програмах, демонструють значне зростання зацікавленості у питаннях сталого розвитку [22].

Французькі університети, такі як University of Paris, впроваджують курси з екологічної свідомості, які акцентують увагу на практичному вирішенні локальних екологічних проблем. Дослідження, проведене в 2021 році, показує, що студенти, які проходять ці курси, покращують свої знання про екологічні практики [23].

В Швеції університет Lund University також проводить курси з екологічної політики, залучаючи студентів до практичної реалізації

екологічних ініціатив. Згідно з даними дослідження 2020 року, студенти, які брали участь у таких програмах, на 40% частіше залучаються до волонтерських екологічних ініціатив [24].

Отже, можна стверджувати, що екологічна культура серед студентства формується через активну участь у програмах, що стосуються сталого розвитку, що сприяє їхньому розвитку як свідомих громадян, здатних до прийняття рішень, що позитивно впливають на навколишнє середовище. Цей процес включає в себе як освітні, так і практичні аспекти, що забезпечують студентам знання та навички, необхідні для реалізації екологічних ініціатив у майбутньому.

1.2 Законодавчо-нормативні аспекти поводження з побутовими відходами у Європейському Союзі та Україні

Законодавчо-нормативні аспекти поводження з побутовими відходами в Європейському Союзі та Україні мають на меті вирішення проблем накопичення сміття, ефективне управління відходами та створення екологічно відповідальних суспільств. У ЄС це питання регулюється зосередженою політикою в межах Європейського зеленого курсу (ЄЗК) та принципами циркулярної економіки, де пріоритетом є мінімізація відходів, їх вторинне використання та зменшення використання нових ресурсів. Основою регулювання поводження з відходами є Європейський план дій щодо економіки замкнутого циклу (CEAP), який передбачає інтеграцію циркулярних підходів у життєвий цикл продуктів, від проектування до утилізації (Директива 2018/851, Директива 2018/852).

У межах циркулярної економіки ЄС активно розвиває ініціативи, пов'язані з зеленим курсом, спрямованим на поступове зменшення

залежності від нових ресурсів та створення нових моделей виробництва й споживання. У цьому контексті головною законодавчою основою є Європейський план дій для циркулярної економіки (CEAP), який передбачає перехід до сталого економічного зростання через повторне використання матеріалів, що має на меті мінімізувати утворення відходів і зменшити викиди вуглецю.

Законодавство ЄС також передбачає низку директив, зокрема Директиву 2018/851 про відходи та Директиву 2018/852 щодо пакування та відходів пакування. Ці документи націлені на зменшення обсягу виробництва одноразових товарів, перехід до біорозкладаних матеріалів і підвищення частки вторинного використання. Цей підхід зосереджується на створенні нових рішень, таких як компостування біопакування, які допомагають запобігати накопиченню побутових відходів. У межах ЄЗК також працює ініціатива Circular Cities, спрямована на підтримку європейських міст у реалізації циркулярних стратегій та скорочення вуглецевого сліду.

Циркулярна модель економіки дозволяє знизити залежність від природних ресурсів, перетворюючи побічні продукти та відходи на цінний ресурс. Європейські міста, серед яких Амстердам, Берлін і Мілан, у межах проекту REFLOW вже експериментують з інфраструктурою для циркулярної економіки, створюючи практичні рекомендації для повторного використання ресурсів. ЄС також підтримує проекти в інших містах для зменшення відходів і впровадження «нульового забруднення» у різних секторах економіки [48].

Європейський Союз також підтримує ідеї, спрямовані на залучення молоді до екологічної діяльності. Через ініціативи, як-от Європейський кліматичний пакт, молодь залучають до волонтерства в сфері циркулярної економіки та кліматичної активності. Наприклад, за участі програми New European Bauhaus відбувається розробка нових інклюзивних та екологічно безпечних просторів, спрямованих на

створення середовища, де молодь може займатися екологічною активністю та розвивати проєкти для захисту біорізноманіття [27].

Україна активно рухається до Європейського Союзу і підтримує зелений курс, що виявляється у зусиллях з адаптації своєї нормативної бази до європейських стандартів. Одним з ключових напрямків цього процесу є реалізація політики, спрямованої на сталий розвиток та екологічну безпеку.

Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році, Україна зобов'язалася привести своє законодавство у відповідність до європейських норм, зокрема в сфері охорони навколишнього середовища та управління відходами. В рамках цього зобов'язання було прийнято новий Закон України «Про управління відходами», який набрав чинності в червні 2023 року, що є важливим кроком у напрямку впровадження концепції циркулярної економіки та зменшення негативного впливу відходів на довкілля.

Він став першим комплексним нормативно-правовим актом у цій сфері. Закон передбачає перехід до системи роздільного збору відходів, запровадження заходів щодо зменшення їх утворення та стимулювання переробки. Особлива увага в ньому приділяється інформуванню населення про важливість роздільного збору сміття і активному залученню громадян до процесів переробки.

Проте розвиток інфраструктури для роздільного збору відходів, впровадження технологій переробки та повторного використання поки що перебувають на низькому рівні. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, у 2018 році Україна утилізувала лише близько 4% побутових відходів, тоді як загальний обсяг сміття становив понад 10 млн тонн на рік. У 2021 році кількість побутових відходів збільшилася до 11,7 млн тонн, що свідчить про необхідність нагальних змін у підходах до управління сміттям [25, 26].

Згідно з новим законодавством, всі регіони зобов'язані розробити регіональні плани управління відходами, які враховують специфіку місцевих умов та потреби. Цей закон також впроваджує норми, які стимулюють використання вторинної сировини, а також забороняє захоронення окремих видів відходів. Наразі, відповідно до нових умов, державні органи зобов'язані знайти ефективні рішення для збору, транспортування і утилізації відходів.

Впровадження принципів циркулярної економіки в Україні надає великого значення участі молоді в екологічній трансформації суспільства. За підтримки ЄС Україна почала розробляти програми для екологічної освіти молоді, яка може стати основним рушієм змін. Молодь активно залучається до освітніх ініціатив, волонтерських програм і проєктів, спрямованих на сортування та переробку сміття. Так, на базі українських університетів і шкіл проводяться екоуроки, акції з роздільного збору сміття та просвітницькі заходи, спрямовані на формування екологічної свідомості серед молодих людей.

Паралельно з цим, держава ініціює освітні програми для молоді, які сприяють формуванню екологічної свідомості та залученню молоді до активних дій у сфері екології. Наприклад, молодіжні екологічні ініціативи включають акції з прибирання, збору вторинної сировини і просвітницькі заходи, що сприяють формуванню культури відповідального поводження з відходами. Залучення молоді є важливим аспектом у формуванні нових звичок у суспільстві, спрямованих на захист довкілля та зменшення відходів.

Отже, новий закон про управління відходами та освітні ініціативи націлені на зміни в свідомості громадян та системі управління відходами в Україні, проте їх реалізація стикається з серйозними викликами через війну і зростаючу кількість відходів.

Сучасний стан поводження з відходами в Україні під час війни є вкрай складним. Війна значно погіршила екологічну ситуацію, оскільки

багато міст зазнали руйнувань, що призвело до значного збільшення кількості будівельних відходів. За оцінками, внаслідок бойових дій було зруйновано або пошкоджено тисячі будівель, що створює величезну кількість небезпечних і будівельних відходів, які потребують термінового управління.

1.3 Стан дослідженості проблеми у науковій літературі та практиці

Для розуміння масштабу та напрямків просвітницької роботи з учнівською молоддю у сфері правильного поводження з побутовими відходами доцільно визначити рівень її обізнаності у цій сфері. Анкетне опитування наразі є одним з найпопулярніших методів кількісного соціологічного дослідження. Професійне анкетування дозволяє отримати якісну інформацію для аналізу. Отже метою даного дослідження є аналіз результатів опитування названої вікової категорії щодо актуальності проблеми правильного поводження з побутовими відходами.

Під час пошуку відповідних опитувальників ми звернули увагу на їх незначну кількість й обмежений перелік аспектів, що досліджувалися. Особливо мало сучасних досліджень, що проводилися саме з учнівською молоддю.

Так у вересні 2020 року Національний центр екологічної освіти провів дослідження з метою оцінити навички поводження з відходами серед студентів університетів. За результатами лише 25% студентів використовують роздільний збір сміття, а 40% визнали, що не мають чіткої інформації про те, як правильно утилізувати відходи.

О. Коваленко у 2020 році провела дослідження "Екологічна свідомість учнів: аналіз та перспективи" [9] з метою визначення рівня екологічної свідомості та знань учнів старших класів про вплив людської

діяльності на навколишнє середовище. Анкетування пройшли 1000 учнів 9-11 класів з різних регіонів України. Згідно результатів 58% учнів не вважають, що їхня діяльність впливає на екологію, лише 22% знають про програми з охорони довкілля. Коваленко зазначає, що "більшість молоді потребує систематичного навчання та практичних занять з екології для формування відповідальної позиції" [9, с.45].

Інститут екології та соціальних досліджень у липні 2021 року досліджував рівень екологічної свідомості та ставлення до утилізації відходів серед старшокласників в Україні. Було виявлено, що 60% учнів вважають себе екологічно свідомими, але лише 30% регулярно відправляють відходи на переобку. Більшість опитаних висловила бажання покращити свої знання про екологію, зокрема про утилізацію відходів.

Сергій Гончар у 2021 році провів дослідження "Формування екологічної культури учнівської молоді" [11] з метою визначити роль навчальних закладів у формуванні екологічної культури серед учнів. В опитуванні взяли участь 800 учнів та 200 педагогів. Результати: 65% учнів вважають, що їхні знання з екології здебільшого обмежуються теоретичними аспектами, 30% учнів ніколи не брали участі в екологічних проектах. Гончар стверджує, що "необхідно інтегрувати екологічні теми в усі предмети навчальної програми для досягнення реальних змін у свідомості молоді" [11, с. 38].

Соціологічна служба України у 2022 році у соціологічному дослідженні «Молодь та екологія» вивчала вплив екологічної освіти на поведінку молоді. Було виявлено, що 70% молоді, яка проходила екологічні курси, активно займаються роздільним збором відходів, в той час як серед тих, хто не навчався, цей показник складає лише 30%.

Найсвіжішим та найбільш повним є дослідження, проведене миколаївською бібліотекою для юнацтва у 2023 році. До опитування долучилися 227 користувачів Миколаївської обласної бібліотеки для

юнацтва та жителів різних територіальних громад Миколаївщини. Найбільший відсоток становить учнівська молодь віком 14-21 рік – 52%. Розподіл за гендером наступний - 67 % учасників жіночої статі, 33 % — чоловічої [5].

За результатами опитування 31% зазначили, що серед інших проблем з довкіллям найбільше їх хвилює зростання кількості відходів. Сорткування відходів: 60 % опитаних вважають його корисним, 28 % ставляться до сорткування нейтрально, 12 % — не бачать у ньому користі [5].

Показовими також є результати дослідження, проведеного Олешківською міською радою «з метою визначення громадської думки з питань впровадження курсів з екоосвіти» [4] у м. Олешки. В анкетуванні взяли участь 134 дорослих та 58 учнів старших класів.

Респонденти показали високий рівень стурбованості ситуацією, пов'язаною з побутовими відходами – майже 100% батьків та старшокласників.

Стосовно того, наскільки опитувані знайомі з правилами поводження з побутовими відходами, ситуація така: 64,3 % дорослих та 58,7% старшокласників сортують й викидають відходи у спеціальні контейнери, але лише 11,1 % опитаних старшої школи та 7,7 % їхніх батьків здають відходи на переробку, а деякі респонденти навіть зізналися, що спалюють своє сміття, не розуміючи яку шкоду наносять навколишньому середовищу [4].

Результати дослідження також показали, що лише невеликий відсоток дорослих – 1,5% й 6,8% учнів старших класів взагалі нічого не знають про роздільний збір відходів та про те, наскільки це може бути корисно й прибутково.

На запитання: «Чи готові Ви до роздільного збору сміття?» майже 100% дорослих та більше 80 % старшокласників відповіли позитивно [4].

У зв'язку з отриманими результатами доречною видається методика, запропонована американськими вченими стосовно просвітницької роботи з дітьми щодо гадюки – зникаючого у Пенсильванії виду [8]. Вона базується на творчих заходах згідно теми, участь у яких мають брати діти спільно з батьками. Використання подібної методики під час формування навичок правильного поводження з побутовими відходами дозволить забезпечити надійність результатів.

Згідно результатів соціологічного опитування, яке провів Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова на замовлення МБО "Екологія – Право – Людина" з 21 по 27 жовтня 2022 року, серед найважливіших на даний час проблем навколишнього середовища 37,1% респондентів обрали зростання кількості відходів [6].

Зниження рівня визнання проблеми з побутовими відходами говорить про необхідність проведення подальших досліджень з формування екологічної культури серед учнівської молоді, адже сучасні глобальні виклики вимагають від суспільства формування нового покоління громадян, які усвідомлюють свою відповідальність за навколишнє середовище. Розвиток таких навичок серед учнівської молоді може забезпечити відповідальне ставлення до ресурсів та сформувати базу для сталого розвитку країни в майбутньому.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРАВИЛЬНОГО ПОВОДЖЕННЯ З ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1 Формування опитувальника для учнівської молоді з питань правильного поводження з побутовими відходами

Формування опитувальника для учнівської молоді з питань правильного поводження з побутовими відходами є важливим елементом вивчення екологічної свідомості та поведінки молоді в Україні. Зважаючи на сучасні виклики, такі як зростання обсягу відходів і проблеми екології, доцільно підходити до створення такого інструменту з урахуванням ряду рекомендацій та основних принципів. Тому ми вирішили створити анкету, користуючись правилами та порадами, викладеними у підручнику-довіднику О. Богдан «Що потрібно знати про соціологію та соціальні дослідження» [2].

Перш за все, важливо чітко визначити мету опитування. У нашому випадку це оцінка рівня знань учнів про правильне поводження з відходами, їх ставлення до роздільного збору сміття та участь у екологічних акціях. За даними статистики, в Україні за останні кілька років обсяги відходів зросли, що вимагає підвищення рівня екологічної свідомості серед молоді. Зокрема, у 2020 році в Україні утворилося близько 10,5 мільйонів тонн твердих побутових відходів, а в 2022 році ця цифра зросла до 12 мільйонів тонн [25]. Це свідчить про нагальну потребу в активних діях для вирішення проблеми утилізації сміття, зокрема через залучення молоді.

При формуванні запитань у опитувальнику важливо використовувати різні типи запитань. Закриті запитання дозволяють отримати кількісні дані, наприклад, запитання типу «Чи знаєте ви, що таке роздільний збір сміття?» з варіантами відповідей «так» чи «ні» можуть дати чітке уявлення про обізнаність учнів. Водночас відкриті запитання, які дозволяють висловити свою думку, допоможуть виявити ключові теми та проблеми, які турбують молодь. Наприклад, запитання «Які, на вашу думку, основні проблеми з відходами у вашому місті?» може виявити важливі аспекти, які потребують уваги.

Окрім цього, важливо враховувати структуру запитань. Вони повинні бути простими і зрозумілими, без використання складних термінів. Наприклад, замість запитання «Які методи управління відходами вам відомі?» доцільніше запитати «Які способи утилізації сміття ви знаєте?». Це забезпечить більш точні відповіді. Також важливо формулювати запитання нейтрально, щоб уникнути упередженості.

Перед основним опитуванням рекомендовано провести тестування запитувальника на невеликій групі учнів. Це дозволить виявити неясності в запитаннях, визначити час, необхідний для заповнення, а також перевірити наявність технічних проблем, якщо опитування проводиться онлайн. Заходи такого роду допоможуть вдосконалити опитувальник перед його широким впровадженням. В нашому випадку такою пілотною групою були учні 11-го класу херсонської школи.

Велике значення для отриманих результатів має репрезентативність вибірки - це така вибірка, що дає нам можливість поширити кількісні результати інтерв'ю не лише на учасників дослідження, а й на багатьох інших людей [33], надійність та валідність що досягаються за рахунок правильного формування вибірки. Валідність більше пов'язана з теоретичним рівнем дослідження, в той час як надійність пов'язана з емпіричним рівнем дослідження. Валідність це відповідність вимірювання його меті. Надійність – це відтворюваність вимірювання.

Надійність стосується того, в якій мірі інструмент вимірювання дає одні і ті ж самі результати при повторному вимірюванні [34]. Тож, аби наші дослідження були репрезентативними, надійними та валідними, вони мають відповідати низці критеріїв:

- Кількість учасників анкетування має бути не менш ніж 400 осіб
- Вік учасників не менше 14 років
- Опитування має охоплювати різні регіони країни
- Серед анкетуємих мають бути як мешканці міст, так і селищ
- Відповіді повинні бути анонімними
- Питання анкети мають бути зрозумілими і чіткими, відповідати віковій категорії анкетуємих.

Аналіз даних, отриманих у результаті опитування, є ще одним важливим етапом. Він може включати кількісний аналіз для закритих запитань, що дасть змогу виявити загальні тренди, а також якісний аналіз відкритих запитань для розуміння думок учасників. Також ми акцентували увагу на включенні молоді в екологічні ініціативи, зокрема через проведення навчальних програм, які охоплюють теми управління відходами, а також залучення учнів до участі в екологічних акціях, таких як прибирання території або програми з переробки сміття.

На прикладі української молоді, яка береться за участь у екологічних ініціативах, можна бачити, що їх активність може суттєво вплинути на формування екологічної свідомості в суспільстві. Дослідження показують, що молодь, яка активно залучена до екологічних проектів, виявляє вищий рівень знань про екологію та поводження з відходами, що свідчить про позитивний ефект таких заходів [31], [34].

Таким чином, формування опитувальника для учнівської молоді з питань правильного поводження з побутовими відходами потребує комплексного підходу, що включає чітке визначення цілей, різноманіття запитань, тестування інструменту та аналіз отриманих даних. Цей процес

має важливе значення для підвищення екологічної свідомості молоді в Україні та сприяння розвитку сталих екологічних практик.

2.2 Аналіз результатів опитування

Опитування проводилося у період з березня по жовтень 2024 року. Участь взяло 335 респонденти з різних регіонів України. Найбільша кількість опитуємих представляють Херсонську, Одеську, Львівську, Закарпатську та Волинську області. 60% опитаних проживають у містах, 30% у селищах, 7% в обласних центрах й 3% у селищах міського типу. Достатня кількість респондентів та різноманітність регіонів й типів населених пунктів дозволяють нам говорити про репрезентативність вибірки. Учасниками опитування стали учні 9-11х класів загальноосвітніх шкіл та студенти фахових коледжів й вищих навчальних закладів України.

Опитування проводилося анонімно з метою отримання достовірних результатів.

Питання анкети наводяться у Додатку А.

Аналіз результатів опитування показав наступне.

Проблему забруднення довкілля побутовими відходами визнали такою, що потребує нагального вирішення чверть респондентів, ще трохи більше половини визнали її досить важливою, однак 15,1% опитаних переконані, що є більш актуальні питання, а ще 4,8% взагалі не бачать проблеми (рисунок 2.1).

Це свідчить про загальне розуміння українською молоддю значущості екологічної проблематики, хоча частина населення все ще не розглядає забруднення відходами як першочерговий виклик.

Рисунок 2.1 - Результати відповіді на питання «З вашої точки зору, чи є проблема забруднення довкілля побутовими відходами актуальною?»

Хоча думки респондентів про актуальність проблеми забруднення довкілля побутовими відходами різняться, більшість вважає, що питанням поводження з відходами в Україні приділяють недостатньо уваги (рисунок 2.2).

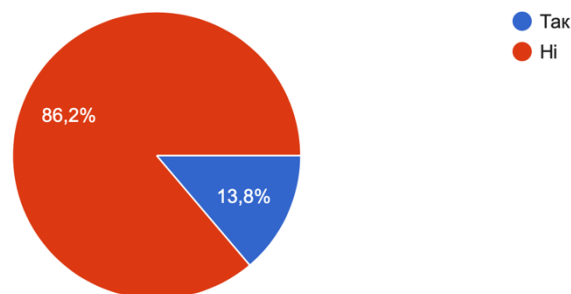

Рисунок 2.2 - Результати відповіді на питання «На вашу думку, чи достатньо уваги приділяють вирішенню цього питання в Україні?»

Цей показник свідчить про глибоку суспільну стурбованість і, водночас, про розчарування у рівні уваги держави до проблеми екології. Навіть серед тих, хто вважає це питання не найпріоритетнішим (15,1%) або взагалі не вбачає проблеми (4,8%), переважна більшість, імовірно, все ж підтримала б збільшення зусиль у цьому напрямку. Загалом, отримані

дані вказують на потребу в посиленні державних та громадських ініціатив для зменшення забруднення відходами та підвищення екологічної обізнаності.

Аналіз відповідей на питання «Чого не вистачає в нашій країні для того, аби учні активно долучилися до вирішення цього питання?» (рисунок 2.3) показав, що для залучення учнів до вирішення проблеми побутових відходів найбільше бракує підтримки з боку держави. Половина респондентів також вказали на потребу в цікавих просвітницьких заходах, що підкреслює важливість інтерактивних форм навчання. Інші фактори включають необхідність прикладів відомих особистостей, якісних інформаційних матеріалів та уроків у школах. Ці дані вказують на необхідність комплексного підходу для розвитку екологічної культури серед молоді.

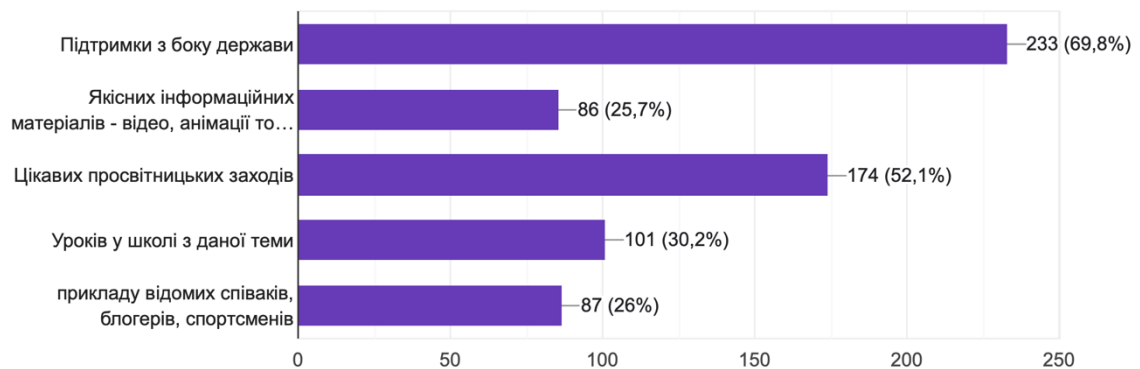

Рисунок 2.3 - Результати відповіді на питання «Чого не вистачає в нашій країні для того, аби учні активно долучилися до вирішення цього питання?»

Результати опитування показують наявність значних прогалин у знаннях молоді про екологічні аспекти управління побутовими відходами, зокрема щодо термінів розкладання різних видів відходів та їх впливу на довкілля. Лише 34% респондентів мають достатні знання про час розкладання побутових відходів, що свідчить про необхідність більш

активного поширення освітніх кампаній щодо екологічних процесів, зокрема термінів розкладання пластикових, органічних та небезпечних відходів. Це також вказує на те, що багато молодих людей не усвідомлюють повною мірою довготривалі екологічні наслідки неправильного поводження з відходами, що вимагає більше уваги до цієї теми у навчальних програмах.

Попри це, більшість опитаних демонструє певний рівень усвідомлення екологічних проблем, зокрема вміння розпізнавати небезпечні відходи, такі як батарейки, лампочки та пластик. Наприклад, 68% респондентів здатні відрізнити батарейки як небезпечні відходи, і більшість (74,7%) знають, що їх необхідно відносити в спеціальні пункти збору. Знання щодо пластикових відходів також є досить поширеним, 85,8% респондентів знають про можливість їх переробки. Однак варто звернути увагу на 10% опитаних, які вважають, що пластикові відходи можна просто викидати, а 4% пропонують їх спалювати. Це є серйозною проблемою, оскільки такі дії можуть мати значний негативний вплив на здоров'я і довкілля, зокрема через викиди токсичних речовин при спалюванні пластику. Така поведінка може бути пов'язана з недостатнім рівнем екологічної освіти або відсутністю доступу до інфраструктури для правильного збору та утилізації відходів.

Перспективи змін у цій сфері залежать від покращення екологічної освіти та доступності пунктів збору небезпечних і пластикових відходів. Можна очікувати, що з розширенням знань про довгострокові наслідки неправильного поводження з відходами, молодь стане активнішими учасниками ініціатив зі зменшення забруднення. Додатково важливо зосередити увагу на стимулюванні активної участі молоді в заходах із переробки та утилізації відходів, а також сприяти розвитку інфраструктури, яка б полегшила цей процес.

Діаграма « Що ви робите кожного дня, аби покращити стан довкілля?» (рисунок 2.4) показує, що респонденти проявляють значний

інтерес до збереження довкілля через щоденні екологічні звички, і ці дані можна використати для формування цілеспрямованих програм, наголошуючи на легкості впровадження простих, але ефективних екологічних рішень.

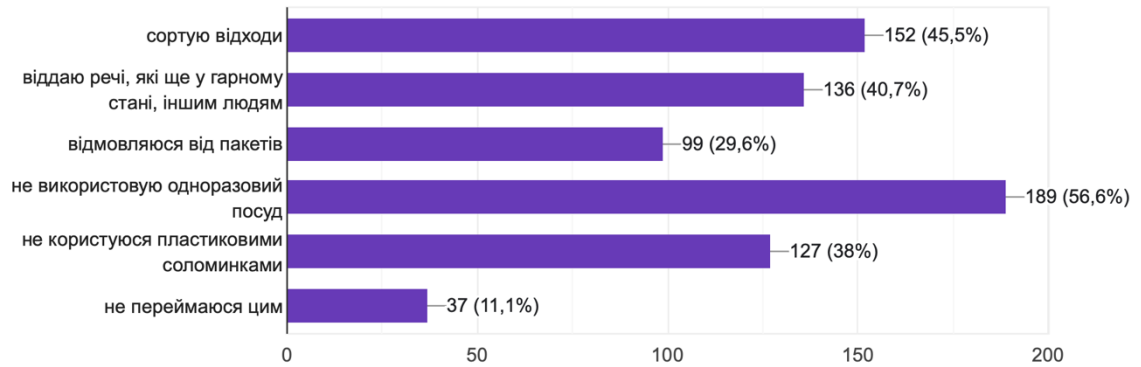

Рисунок 2.4 - Результати опитування « Що ви робите кожного дня, аби покращити стан довкілля?»

Відмова від одноразового посуду та навичка сортування відходів – основні практики серед опитаних. Це свідчить про наявність базових екологічних знань та готовність респондентів зменшувати кількість відходів. На основі цих даних можна розробити просвітницькі заходи, які будуть поглиблювати знання про переробку матеріалів і екологічні альтернативи до одноразового посуду. Відмова від пластикових пакетів та соломинок – хоч є менш популярними, та все ж практикуються майже третьою респондентів. Ці результати вказують на потенційні можливості для збільшення популярності багаторазових сумок та екологічних соломинок. Наприклад, державні чи громадські програми могли б забезпечувати доступні альтернативи або навіть стимулювати їх використання. Наразі ми вже спостерігаємо подібні програми серед деяких торговельних мереж. Передача речей у гарному стані іншим людям – цю практику підтримує третина респондентів, що підкреслює

усвідомлення ними цінності повторного використання. Мінімальну зацікавленість у темі показали трохи більше 10% респондентів, які зізналися, що не займаються жодною з перелічених практик. Це свідчить про потребу у спеціальних просвітницьких заходах для залучення цих людей. Важливо акцентувати на соціальних та економічних перевагах екологічних звичок, а також на негативних наслідках байдужості.

На питання «Чи сортують відходи у вашій родині?» (рис. 2.5) переважна більшість відповіли позитивно, але вказали, що сортують всі або деякі члени родини. Ці дані свідчать про високий рівень усвідомлення важливості сортування відходів серед учасників опитування, але також виявляє певну нерівномірність у реалізації цієї практики в рамках родин. Інтерес до сортування відходів, ймовірно, підтримується впливом зовнішніх факторів, зокрема перебуванням деякого відсотка респондентів за кордоном, де сортування є стандартною практикою. Молоді люди, які набули навичок сортування під час перебування за кордоном, повертаються додому з цінним досвідом і навичками, що може стати важливим чинником зміни екологічної поведінки в їхніх родинах та навіть вплинути на суспільство в цілому. Це може створити ефект «ланцюгової реакції», коли молодь стане ініціатором змін у громадах та родинах, сприяючи сталому розвитку та підвищенню екологічної свідомості. З іншого боку, чверть респондентів зазначили, що в їхніх родинах не сортують відходи, що вказує на значний відсоток людей, які ще не долучилися до цієї практики. Це може бути результатом низької інформованості, відсутності мотивації або недостатньо розвиненої інфраструктури для сортування відходів у деяких регіонах. Підвищення обізнаності серед цієї групи та створення зручних умов для сортування можуть допомогти скоротити цей відсоток і сприяти більш широкому впровадженню цієї екологічної практики.

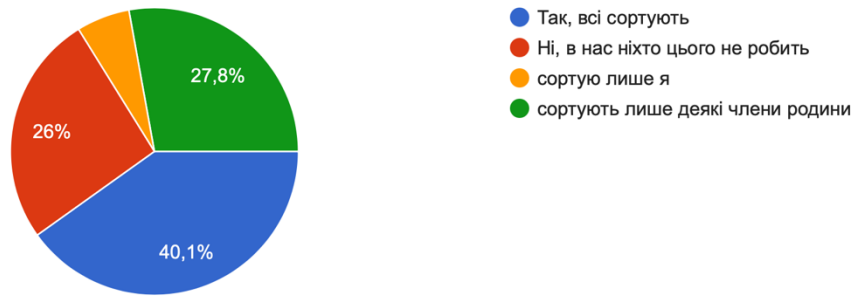

Рисунок 2.5 - Результати опитування «Чи сортують відходи у вашій родині?»

Перспективи розвитку цього напрямку в Україні виглядають позитивно, оскільки молодь, яка активно впроваджує екологічні звички під час навчання або роботи за кордоном, може стати основною рушійною силою змін у країні. Важливо також, щоб державні органи підтримували ініціативи, спрямовані на поліпшення інфраструктури для сортування відходів, а також проводили активну інформаційну кампанію серед населення. Тому, з часом можна очікувати зростання рівня сортування відходів, зокрема серед молодших поколінь, що стане важливим кроком до сталого управління відходами в країні.

Згідно отриманих результатів молодь має різні мотиви для участі у сортуванні відходів, що може бути важливою основою для ефективної екологічної просвітницької роботи (рисунок 2.6). Більше 60% респондентів готові сортувати відходи з метою порятунку життя тварин і рослин, що вказує на високий рівень екологічної свідомості щодо впливу відходів на біорізноманіття. Враховуючи цей інтерес, можна спрямувати кампанії на підвищення обізнаності щодо негативного впливу відходів на навколишнє середовище, зокрема на флору та фауну. Переважаюча більшість молодих людей зазначили, що вони готові сортувати відходи, аби зробити своє місто чи селище більш чистими та комфортними, що говорить про бажання змінити навколишнє середовище на місцевому

рівні. Тому важливо зосередитися на локальних ініціативах і проектах, які можуть безпосередньо поліпшити стан довкілля в громадах. У цьому контексті можна розробити регіональні програми, що сприятимуть розвитку місцевої інфраструктури для збору та переробки відходів. Майже половина респондентів вказали, що вони сортують відходи, піклуючись про своє здоров'я та здоров'я близьких. Таким чином, акцент на здоров'я може бути ефективним способом підвищити зацікавленість молоді у сортуванні, зокрема через роз'яснення зв'язку між забрудненням та такими проблемами, як повітряні забруднення, хімічні речовини в ґрунті і воді, які впливають на людське здоров'я. Ще третина вбачає в сортуванні можливість заробітку, що також є важливим мотивом, особливо для молоді. Такий підхід відкриває можливості для створення ініціатив із збору та переробки відходів, які могли б бути економічно вигідними для учасників. Це може включати програми переробки, які винагороджують молодь за активну участь в сортуванні, або навіть створення стартапів, які спеціалізуються на екологічно чистих технологіях.

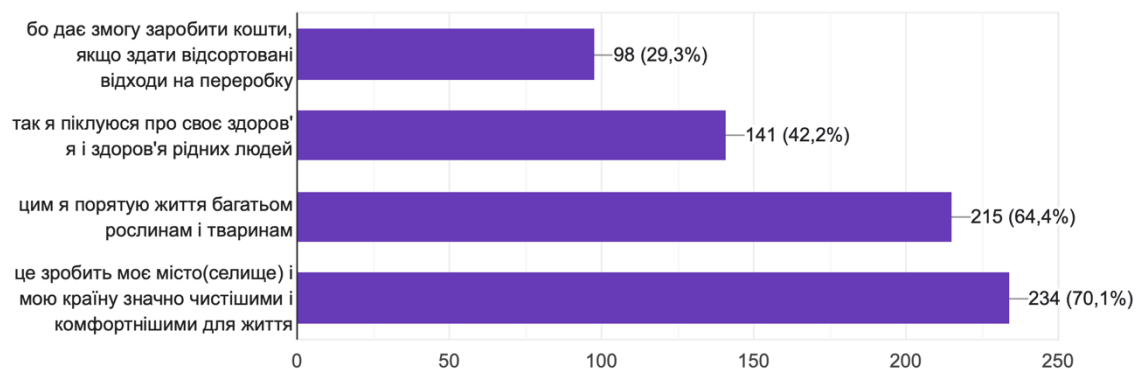

Рисунок 2.6 - Результати опитування «Чому сортування – це корисна звичка?»

Результати опитування щодо готовності молоді активно сприяти покращенню ситуації з побутовими відходами відображають різні рівні

зацікавленості та мотивації, що відкриває можливості для таргетованих екологічних ініціатив. Зокрема, 24,6% респондентів готові брати активну участь у заходах, що безпосередньо сприяють покращенню ситуації з відходами, що є важливою базою для розвитку активної громадської участі. Це лідери думок, котрі можуть впливати на ширшу аудиторію. Також варто звернути увагу на 25,1% респондентів, які готові долучитися до прибирання, і 10,5%, які готові організовувати акції - тобто певна частина молоді має не тільки бажання, але й готовність активно діяти, щоб змінити ситуацію на місцевому рівні. Підтримка таких ініціатив може стати основою для розвитку екологічних громадських рухів, які можуть активно залучати інших до дій. 26% респондентів готові долучатися до активних дій разом із друзями, що демонструє важливість соціальних зв'язків і колективної мотивації. Це може бути основою для розвитку ініціатив, спрямованих на групові заходи, коли активна участь однієї особи надихає інших приєднуватися. Щодо менш активних форм участі, то 57,3% готові лише обмежитися культурною поведінкою, тобто викидати відходи в смітники, що свідчить про обізнаність, але не про бажання робити більше. 67,5% молоді готові брати участь у вирішенні питання через сортування відходів, що є одним із найбільш ефективних способів зменшення екологічного впливу відходів на навколишнє середовище. Однак є й такі, хто готовий діяти лише за підтримки близьких: 13,2% готові сортувати за підтримки родини - це вказує на важливість сімейної підтримки в процесі формування екологічних звичок. 24,9% готові долучитися до поширення інформації про екологічні акції та просвітницькі заходи. Інші результати демонструють певні обмеження в готовності до певних змін. 47% готові відмовитися від пластикових виробів, але 4,2% не готові робити нічого з переліченого, а 7,2% вважають, що такі питання наразі не є актуальними. Це може вказувати на певний рівень байдужості або відсутність екологічного усвідомлення серед деяких груп молоді, що потребує додаткових заходів

для покращення екологічної освіти і стимулювання до змін у поведінці. 13,8% респондентів готові взяти участь у тренінгах, що вказує на важливість створення навчальних програм та семінарів, спрямованих на підвищення рівня екологічних знань та навичок.

Таким чином, для ефективної просвітницької роботи необхідно орієнтуватися на різні групи молоді: від активних лідерів до тих, хто готовий лише до обмеженої участі. Окрему увагу слід приділити розвитку соціальних ініціатив, що мотивують до колективних дій, а також забезпечити доступність просвітницьких заходів, тренінгів і підтримки від родини та громади. Важливими є також інструменти, що допоможуть активізувати молодь до більш активного включення у розв'язання екологічних проблем.

2.3 Визначення найбільш перспективних напрямків формування в учнівської молоді культури правильного поводження з побутовими відходами

Сучасний стан виховання екологічної культури в учнівської молоді в Україні є критично важливим аспектом, який потребує особливої уваги з боку освітніх установ, державних органів та суспільства загалом. Результати нашого дослідження довели, що відсутність такої уваги на думку учнів та студентів обмежує їхні можливості у здобутті необхідних знань та навичок для активної участі в екологічних ініціативах. Багато шкіл не мають достатніх ресурсів для проведення ефективних екологічних заходів, що знижує мотивацію учнів до екологічної активності. Для вирішення цих питань та враховуючи результати проведеного опитування ми пропонуємо наступні напрямки формування в учнівської молоді культури поводження з побутовими відходами.

1. Організація та проведення просвітницько-практичних екологічних проєктів для учнівської молоді, яких наразі критично не вистачає. Прикладом того є всеукраїнський проєкт Zero Waste School Ukraine від благодійної організації Klitschko Foundation, в рамках якого щороку команди 100 українських шкіл з різних регіонів країни, що склалися з вчителів та декількох старшокласників, мали змогу під час тренінгів отримати знання й практичні навички сортування, ознайомитися з передовими українськими та світовими практиками екосвідомого стилю життя, навчитися організовувати власні регіональні екологічні проєкти, вести діалог та співпрацювати з місцевою владою, потенційними спонсорами та партнерськими організаціями. Вкупі з отриманими наприкінці участі у проєкті контейнерами для сортування різних видів відходів та пресів для пластикових пляшок школи ставали амбасадорами екологічних навичок та отримували потужний стимул для започаткування сортування не лише у школі, але й у родині. Величезне значення для сталості такого проєкту мала підтримка ініціативи з боку міської влади та наявність логістики до пунктів переробки. В обласних центрах та великих містах, де таких пунктів достатньо, збір й сортування побутових відходів дозволяло школам не лише впроваджувати екосвідомий стиль життя, але й заробляти кошти. Прикладами є школи Львова, Херсона, Києва, Білої Церкви, Вараха тощо. Натомість у невеличких містечках й селах ініціатива часто затухала, оскільки відсутність пунктів переробки або знаходження їх на великій відстані робило збір нерентабельним й беззмисловим, але дозволяло й учням, й дорослим зрозуміти важливість централізованої політики управління відходами.

2. Підготовка кваліфікованих педагогів, відсутність достатньої кількості яких є важливою перешкодою у процесі впровадження інноваційних й цікавих методів навчання та виховання в галузі екології. Зміна ставлення до екологічних питань вимагає не лише знань, а й

практичних навичок, які можуть бути розвинені лише за умов належної підготовки викладачів. До війни проєкт Zero Waste School Ukraine був чи не єдиним, що залучав до формування культури правильного поводження з побутовими відходами і учнів старших класів, і вчителів. Така співпраця давала можливість не лише отримати необхідні знання й практичні навички, але й дозволяла створювати команди для подальшої роботи у регіонах. Українські вчителі готові не лише вчити, а й вчитися, вони охоче беруть участь у семінарах, тренінгах. Тож організація для викладачів навчальних курсів, програм обміну досвідом – як з українськими, так і зі закордонними колегами з питань екологічного виховання змогли би суттєво покращити рівень просвітницької роботи з даної теми.

Крім того, підготовлені педагоги зможуть забезпечити використання цифрових ресурсів, таких як екологічні мобільні додатки, онлайн-ігри та віртуальні екскурсії на підприємства з переробки відходів. Запит на подібний цікавий і нестандартний підхід у просвітницькій роботі ми побачили у результатах проведеного опитування. Саме такі методи зможуть можуть підвищити інтерес молоді до теми поводження з відходами.

3. Також важливим аспектом є необхідність залучення батьків та громади до процесу виховання екологічної культури. Сортування відходів всією родиною має значну важливість, адже допомагає зменшити екологічний вплив і скоротити кількість сміття, що потрапляє на полігони, що своєю чергою знижує забруднення ґрунтів, води й повітря та зменшує викиди парникових газів, зокрема метану, який спричиняє глобальне потепління. Коли відходи правильно сортуються та відправляються на переробку, це дозволяє повторно використовувати матеріали, як-от папір, скло, пластик і метал, замість того, щоб витрачати нові природні ресурси. Це зберігає лісові, водні та мінеральні ресурси, зменшуючи видобуток і виробництво нових матеріалів. Родинне сортування також може приносити фінансову вигоду, адже в деяких

регіонах воно дозволяє знизити витрати на вивіз сміття або заробити на здачі вторинної сировини. Окрім того, коли сім'я займається сортуванням, це часто сприяє свідомішому споживанню, що в результаті зменшує загальну кількість відходів. Сортування також покращує якість життя, адже організовані відходи гігієнічніші, що запобігає неприємним запахам і розповсюдженню шкідників. Родинне сортування стає частиною глобального руху за екологічну відповідальність, підтримуючи досягнення цілей сталого розвитку, зокрема відповідального споживання і виробництва, що передбачено Ціллю 12 ООН. Таким чином, родинне сортування — це не тільки важливий екологічний крок, але й значний внесок у збереження природних ресурсів, покращення якості життя та турботу про майбутнє наступних поколінь. Спільні екологічні проекти, акції та заходи можуть суттєво підвищити обізнаність молоді про екологічні проблеми та сприяти формуванню відповідальної поведінки.

4. Підтримка молодіжних ініціатив іншими громадськими організаціями, владою та спонсорами. Молодь часто має інноваційні ідеї, енергію та ентузіазм для втілення змін, але їй нерідко бракує ресурсів та досвіду для реалізації своїх проєктів. Завдяки підтримці вони можуть отримати доступ до фінансування, експертної допомоги та освітніх можливостей, що допомагає створювати якісніші та ефективніші ініціативи. Залучення владних структур забезпечує не лише матеріальну, а й інституційну підтримку, що підвищує рівень довіри до проєктів і сприяє їх розширенню. Участь спонсорів дозволяє не лише забезпечити стабільність, але й збільшити вплив ініціатив, надаючи їм ресурси для досягнення масштабніших результатів. Партнерства з громадськими організаціями допомагають молоді отримати наставництво та мережеву підтримку, що важливо для тривалих соціальних змін. Таким чином, спільна підтримка всіх зацікавлених сторін сприяє розвитку активної та відповідальної молоді, яка здатна позитивно впливати на суспільство й долучатися до розв'язання актуальних соціальних і екологічних проблем.

Яскравим прикладом такої підтримки стала діяльність учнівської екологічної команди Zero Waste School Херсон, сформованої на базі Херсонської ЗОШ №32. Протягом 6 років існування старшокласники змогли виграти і реалізувати гранти на загальну суму близько 20000 євро й організувати єдину в Україні учнівську майстерню з переробки пластикових кришечок у дизайнерські речі «Пластикова реінкарнація». Найбільшим попитом користувалися у херсонців адресні таблички, які виготовляли учні. З часом майстерня могла би перетворитися на успішне унікальне учнівське соціальне підприємство, але війна завадила цим планам. Слід зазначити, що участь у діяльності команди дозволила учасникам проявити, розвинути й реалізувати особисті якості, таланти; сформувала у них навички успішного спілкування з представниками влади, медіа, потенційних спонсорів; вплинула на розвиток лідерських, організаційних якостей, навчила роботі у команді. Завдяки цьому більшість учасників команди наразі є успішними й цінними студентами провідних вишів України, де активно просувають ідеї екопросвітництва.

5. Насамкінець, для покращення виховання екологічної культури в учнівської молоді в Україні важливо створювати комплексні програми, що включають інтеграцію екологічних тем у навчальні плани, підготовку кваліфікованих кадрів, а також активне залучення громади до екологічної діяльності. А сьогодні у курсі «Біологія та екологія» для 10-11-х класів тема екосвідомого стилю життя та правильного поводження з побутовими відходами розглядається суто теоретично. Натомість, згідно результатів проведеного нами дослідження старшокласники й студенти очікують не лише теоретичних знань щодо правил сортування, а й можливості формування практичних навичок. У молодшій та середній школі є інтегрований курс «Я пізнаю світ». Ми пропонуємо створити інтегрований практичний курс для старшокласників «Я рятую світ», метою якого є формування в учнів екологічної свідомості та відповідального ставлення до довкілля, розвиток практичних навичок

збереження природних ресурсів, розуміння впливу людської діяльності на екосистеми, а також виховання активної громадянської позиції щодо збереження навколишнього середовища. Курс спрямований на розширення знань про сучасні екологічні проблеми та способи їх вирішення, формування екологічної культури, залучення учнів до практичної діяльності з екозбереження, правильного поводження з побутовими відходами та стимулювання їхньої активної участі в охороні природи для сталого розвитку суспільства. Курс може включати наступні практичні роботи (залежно від наявності. Відповідних структур у населеному пункті) :

- Організація сортування відходів у школі;
- Організація прибирання на обраних територіях з сортуванням окремих видів зібраних відходів;
- Організація компостування органічних відходів у школі;
- Організація своп-вечірок у школі або з мешканцями громади;
- Екскурсії на сортувальні станції, пункти з прийому, сортування та переробки відходів, екомайстерні з переробки відходів у різні цікаві речі тощо;
- Участь у ворк-шопах, де відходам надають друге життя, перетворюючи їх на потрібні у господарстві речі;
- Робота на волонтерських засадах на сортувальній станції або сортувальному пункті;
- Екскурсії на очисні споруди, енергетичні компанії, лісгоспи тощо - підприємства, пов'язані з використанням природних ресурсів;
- Організація просвітницьких заходів для школярів молодшої та середньої школи (екоквести, ековистави тощо);
- Організація круглих столів з представниками міської влади або відповідних структур, що дотичні до вирішення екологічних

питань, з представниками громадських організацій, провідними діячами у галузі екології тощо;

- Підготовка до виступу на батьківських зборах, конференції, телебаченні тощо з обраного питання на екологічну тематику;
- Підготувати буклет, плакат, презентацію з обраної теми, що має екологічний напрямок.

Подібні завдання нададуть змогу кожному проявити свої здібності і якнайкраще долучитися до активної діяльності з порятунку світу від глобальної екологічної кризи.

Це дозволить формувати свідомість нової генерації, здатної брати участь у вирішенні екологічних викликів і сприяти сталому розвитку суспільства.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок, що виховання екологічної культури серед учнівської молоді має вирішальне значення на тлі глобальних екологічних викликів, що виникають через зростаюче навантаження на природні ресурси та антропогенний вплив на довкілля. Програма ООН з навколишнього середовища вказує на важливість екологічних знань для молоді, оскільки понад 80% молоді у світі недостатньо обізнані в питаннях поводження з відходами. В Україні ця проблема також залишається гострою: лише 30% школярів розуміють вплив власного споживання на довкілля.

Таким чином, формування екологічної культури серед молоді забезпечує не лише їхню екологічну обізнаність, але й здатність до прийняття рішень, що позитивно впливають на довкілля.

Враховуючи стратегічний курс України на євроінтеграцію та підтримку Зеленого курсу ЄС, розвиток екологічної культури стає однією з важливих складових освітньої політики. Інтеграція з європейськими структурами вимагає гармонізації українського законодавства у сфері екології з європейськими стандартами, зокрема в управлінні відходами. Формування відповідальності за довкілля серед молодого покоління є критичним для успішного виконання цих зобов'язань. Посилення екоосвіти в школах, акцент на практичні навички з утилізації та зниження обсягу відходів допомагають підготувати молодь до участі у сталому розвитку країни.

2 У рамках дослідження щодо розвитку екологічної культури та культури поводження з побутовими відходами серед учнівської молоді було спеціально розроблено анкету, яка складалася з питань, що охоплювали основні аспекти екологічної свідомості та практики учнів

щодо вивчаємої теми. Основні теми, що були висвітлені в анкеті, включають:

- Знання основних принципів екологічної культури
- Частота та звички учнів щодо сортування відходів
- Інтерес до екологічних ініціатив, участі у проектах, акціях тощо
- Розуміння ролі екологічних законів та державної політики щодо управління відходами.
- Ставлення до екологічних проблем
- Місце для поліпшення екологічної освіти в шкільних програмах.

Згідно з результатами опитування, проведеного з березня по жовтень 2024 року, було залучено 402 учні з різних регіонів України, зокрема з великих міст, малих міст та сільських територій, більшість респондентів визнають проблему забруднення довкілля побутовими відходами як важливу, але при цьому є значний відсоток тих, хто не вважає її першочерговою. Основними чинниками, що стримують участь молоді у вирішенні проблеми, є недостатня підтримка з боку держави та відсутність цікавих просвітницьких заходів.

Водночас більшість респондентів готові брати участь у сортуванні відходів та інших екологічних практиках, зокрема в місцевих ініціативах, і більше половини з них мають мотиви, пов'язані з екологічним впливом на біорізноманіття та здоров'я. Однак є й групи, для яких екологічні зміни все ще не є пріоритетними, що вимагає посилення просвітницьких кампаній. Високий рівень підтримки сортування в родинях свідчить про потенціал для подальшого розвитку екологічної культури серед молоді, але для досягнення більш значних результатів необхідно зосередити увагу на державних ініціативах, розширенні інфраструктури та залученні молоді до активних дій на місцевому рівні.

4. Сучасний стан виховання екологічної культури в учнівської молоді в Україні потребує системного підходу та комплексних програм, орієнтованих на інтеграцію екологічних знань і практичних навичок..

Основними викликами залишаються недостатня кількість кваліфікованих кадрів, відсутність системної державної підтримки для шкіл у віддалених регіонах і обмежений доступ до інфраструктури для утилізації й переробки відходів, що стримує розвиток сталого екологічного виховання.

Більше того, для тривалої підтримки екологічної освіти необхідна комплексна участь громадських організацій, влади, спонсорів та батьків.

У зв'язку з цим найбільш перспективними напрямками у формуванні в учнівської молоді культури поведження з побутовими відходами на нашу думку є:

- Організація та проведення просвітницько-практичних екологічних проєктів для учнівської молоді, що дозволять молодим людям розширити знання з теми культури поведження з побутовим відходами, отримати необхідні навички як у сфері сортування, у сфері створення власних проєктів, навички успішного спілкування з представниками влади, медіа тощо, аби згодом стати молодіжними лідерами та просувати ідеї екосвідомого стилю життя у своїх школах та громадах.
- Підготовка кваліфікованих педагогічних працівників, що зможуть забезпечити інноваційні й цікаві методи навчання й виховання екологічної культури, зокрема використання цифрових ресурсів, таких як екологічні мобільні додатки, онлайн-ігри та віртуальні екскурсії на підприємства з переробки відходів, які можуть підвищити інтерес молоді до теми поведження з відходами.
- Залучення батьків та громади до процесу виховання екологічної культури під час участі у спільних екологічних акціях, фестивалях тощо. Роль сім'ї в екологічному вихованні є ключовою,

оскільки на практичних прикладах вдома можна навчити сортувати, зменшувати кількість сміття та правильно утилізувати відходи.

- Підтримка молодіжних ініціатив громадськими організаціями, владою та спонсорами, що дозволить учням й студентам отримати необхідний досвід та допомогу в організації власних екологічних проєктів та соціального підприємництва.
- Створення інтегрованого курсу з екологічного виховання "Я рятую світ", що може стати потужним засобом для формування екологічної свідомості серед учнів та набуття ними практичних навичок. Включення практичних занять у навчальні програми допоможе наблизити учнів до реальних екологічних проблем та шляхів їх вирішення, сприяючи формуванню нової генерації, здатної до екологічної відповідальності та активної громадської позиції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабука Г. Й., Кречко О. В. «Виховання в учнів культури сортування побутових відходів". Методичний посібник. Ужгород, 2021. 124 с.
2. Богдан О. «Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження?» Посібник-довідник для громадських активістів та всіх зацікавлених. Київ: Дух і літера, 2015. 380 с.
3. «Довкілля України 2020». Статистичний збірник. Київ, 2020.
URL:https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Dovk_20.pdf
4. «Екологічне опитування: «Сортувати сміття – це просто». Олешківська міська рада. Веб-сайт.
URL: <https://oleshki-rada.gov.ua/news/3033-ekologichne-opytuvannia-sortuvaty-smittia-ce-prosto.html>
5. «Обласне соціологічне дослідження «Екосвідомість»: результати». Миколаївська обласна бібліотека для юнацтва. Веб-сайт.
URL:<http://unbib.mk.ua/index.php/2009-06-11-15-23-30/56-2009-06-11-15-26-08/5866-2023-----.html>
6. Опитування: «Які екологічні проблеми найбільше хвилюють українців». Рубрика. Веб-сайт. URL:
<https://rubryka.com/2023/01/29/opytuvannya-yaki-ekologichni-problemy-najchastishe-hvylyuyut-ukrayintsiv/>
7. Товкун Н. І. Методичний посібник з досвіду роботи «Екологічне виховання в новому форматі освітнього простору сучасного закладу позашкільної освіти». Бібліотека Всеосвіти. 2020.
URL:<https://vseosvita.ua/library/embed/0100cnrp-10c6.doc.html>
8. Sam J., Kelly J. S., Gardner E., Baker J., Monk C., Julian A. Improving attitudes towards adders (*Vipera berus*) and nature connectedness in primary-age group children. *People and Nature*, 2023. URL:
<https://besjournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pan3.10545>

9. Коваленко О. «Екологічна свідомість учнів: аналіз та перспективи». – Київ: Освіта, 2020.
10. Екологічна свідомість учнів (дослідження 2020 року). – Центр освітніх досліджень, Київ, 2020.
11. Гончар С. «Формування екологічної культури учнівської молоді». – Львів: Еко-Прес, 2021.
12. Формування екологічної культури (дослідження 2021 року). – Інститут освітньої аналітики, Київ, 2021. – Київ: МОН України, 2022.
13. Міністерство освіти та науки України. «Ставлення молоді до екологічних проблем». [URL:https://nenc.gov.ua/](https://nenc.gov.ua/)
14. Ставлення молоді до екології (національне дослідження 2022 року). [URL:https://nenc.gov.ua/](https://nenc.gov.ua/)
15. Яковенко Г. «Екологічна освіта: стан і перспективи». Київ: Наукова думка, 2020.
16. Екологічна освіта в школах (дослідження 2020 року). [URL:https://nenc.gov.ua/](https://nenc.gov.ua/)
17. ENO. «Environment Online - Global School Network for Sustainability», 2023. URL: eno.fi
18. Eco-Schools. «Foundation for Environmental Education», 2023. URL:eco-schools.org
19. Umweltbildung Bayern. «Environmental Education in Bavaria», 2022. URL: umweltbildung-bayern.de
20. Green Schools Denmark. URL: greenschools.dk
21. Baker J., McMillan K. «Green Impact: Engaging Students in Sustainability Initiatives at Universities», 2020. URL: greenimpact.ac.uk
22. Wageningen University. «Sustainable Development Goals at Wageningen University», 2022. URL: wur.nl
23. Dupont C. «Environmental Awareness Courses at the University of Paris», 2021. URL: up.paris

24. Lund University. «Sustainable Development and Student Engagement», 2020. URL: lu.se
25. Державна служба статистики України.
URL:<https://www.ukrstat.gov.ua/>
26. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.
URL:<https://mepr.gov.ua/>
27. Європейський Союз: Зелений Курс.
URL:https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/index_en.htm
28. Закон України "Про управління відходами".
URL:<https://www.rada.gov.ua/>
29. Звіт про стан управління відходами в Україні.
URL:<https://www.kse.ua/>
30. Аналіз впливу війни на екологію в Україні.
URL:<https://www.ecoact.org.ua/>
31. Лук'яненко А. «Оцінка екологічної свідомості учнівської молоді: методологічний аспект». Екологічний журнал, 2020, 32-40.
32. Дмитриченко О. «Правильне поводження з відходами: що потрібно знати молоді». Науковий вісник, 2021, 45-54.
33. Коваленко І. «Аналіз даних опитувань: методи і підходи». Соціологічний огляд, 2022, 78-89.
34. Савченко Н. «Вплив екологічних ініціатив на свідомість молоді: практичний досвід». Журнал екологічних досліджень, 2023, 110-119.
35. Державна служба статистики України. «Статистичні дані щодо обсягу відходів в Україні», 2023.
36. Іванова О. П. «Методи статистичної обробки даних у соціологічних дослідженнях». Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020.
URL:<http://lntu.edu.ua/methody-statystychnoyi-obrobky>
37. Мищак І. Б. «Статистичні методи в екологічних дослідженнях». Бібліотека НТУУ "КПІ".

38. Караулов М. Ю. «Основи соціологічних досліджень у освітньому середовищі». Київ, 2020.
39. Гончаренко Т. Екологічна освіта і виховання у шкільному середовищі. – К.: Освіта, 2019.
40. Примак С., Поляков В. «Екологічні проекти та роль молоді у їх реалізації». – Одеса: Астропринт, 2022.
41. Zero Waste Europe Policy Recommendations. Zero Waste Europe, 2021.
42. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 № 187/98-ВР (із змінами).
43. Шаповалов А.Л. «Формування екологічної культури у сучасному суспільстві». – Львів: Ліга-Прес, 2018.
44. United Nations Environment Programme (UNEP). Making Peace with Nature: A scientific blueprint to tackle the climate, biodiversity, and pollution emergencies. UNEP, 2021.
URL: <https://www.unep.org/resources/making-peace-nature>.
45. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-p>.
46. Інститут освітньої аналітики. Звіт про стан і розвиток освіти в Україні у 2020 році. Київ: Інститут освітньої аналітики, 2020.
URL: <https://iea.gov.ua>.
47. Дудкіна О. І., Кравець В. Л. Екологічна культура як основа сталого розвитку суспільства. Київ: Науково-дослідний центр екологічних знань, 2020.
48. European Commission. (2022). The European Green Deal. European Union. Available at: <https://ec.europa.eu/>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Опитувальник для учнівської молоді щодо правил поводження з
побутовими відходами

1. У якому регіоні України проживаєте?
 - Київська
 - Кіровоградська
 - Хмельницька
 - Вінницька
 - Херсонська
 - Львівська
 - Волинська
 - Одеська
 - Закарпатська
 - ...
 - інше
2. Тип вашого населеного пункту:
 - Обласний центр
 - Місто
 - СМТ
 - Селище
3. Укажіть назву населеного пункту, де ви наразі проживаєте.
4. З вашої точки зору, чи є проблема забруднення довкілля побутовими відходами актуальною?
 - Не бачу в цьому проблеми
 - Є більш актуальні питання
 - Проблема є досить важливою

- Одна з найважливіших проблем, що потребує негайного вирішення
5. На вашу думку, чи достатньо уваги приділяють вирішенню цього питання в Україні?
- Так
 - Ні
6. Чого не вистачає в нашій країні для того, аби учні активно долучилися до вирішення цього питання?
- Підтримки з боку держави
 - Якісних інформаційних матеріалів – відео, анімації тощо
 - Цікавих просвітницьких заходів
 - Уроків у школі з даної теми
 - Прикладу відомих співаків, блогерів, спортсменів
7. З'єднайте тип відходів з терміном їхнього розкладання:
- Від 50 до 500 років	папір
- Від 1 місяця до 2 років	скло
- Від 50 до 200 років	залізо
- Від 2 тижнів до 2 місяців	пластик
- Більше тисячі років	органічні відходи
8. Які види відходів є найбільш небезпечними для довкілля?
Оберіть три варіанти.
- Папір
 - Скло
 - Залізо
 - Немає правильної відповіді
 - Батарейки, використані батареї телефонів
 - Лампочки
9. Що ви робите кожного дня, аби покращити стан довкілля?
- Сортую відходи
 - Віддаю речі, які ще у гарному стані, іншим людям

- Відмовляюсь від поліетиленових пакетів
- Не використовую одноразовий посуд
- Не користуюсь пластиковими соломинками
- Не переймаюся цим

10. Чи прийнято у вашій родині сортувати відходи?

- Так, всі сортують
- Ні, в нас ніхто цього не робить
- Сортую лише я
- Сортують лише деякі члени родини

11. Скільки вам повних років?

12. Які з відходів можна і потрібно здавати на переробку:

- Папір
- Скло
- Пластик
- Залізо органічні відходи

13. Чи викидаєте ви відпрацьовані батарейки у спеціальні контейнери, які з'явилися у деяких торговельних мережах?

- Так
- Ні, це вимагає додаткових зусиль
- Ні, поблизу таких контейнерів немає
- Не розумію, для чого це потрібно

14. Які, на вашу думку, існують основні проблеми з відходами у вашому населеному пункті?

15. Коли вироби з пластику стають непотрібними, зношуються чи ламаються. Що з ними робити далі?

- Викинути у смітник
- Можна спалити
- Відсортувати і здати на переробку
- Закопати

16. Чому сортування – це корисна звичка?

- Бо дає змогу заробити кошти, якщо здати відсортовані відходи на переробку
- Так я піклуюся про своє здоров'я і здоров'я рідних людей
- Цим я порятую життя багатьом рослинам і тваринам
- Це зробить моє місто (селище) значно чистішими і комфортнішими для життя

17. Що ви готові робити для покращення ситуації зі забрудненням побутовими відходами?

- Сортувати відходи
- Буду сортувати, якщо родина мене підтримає
- На вулиці викидати відходи до смітників, прибирати після себе під час пікніків тощо
- Відмовитися від пластикових одноразових виробів: пакетів, соломинок, горняток, одноразового посуду
- Брати участь в акціях з прибирання територій
- Активно долучатися до різноманітних екологічних заходів
- Підтримувати та поширювати інформацію з подібної тематики у соціальних мережах
- Хочу організовувати екологічні акції та заходи
- Пройти тренінг з правил поводження з побутовими відходами і застосовувати отримані знання на практиці
- Якщо з друзями, то готовий(а) до активних дій
- Все це зараз не на часі
- Не готовий робити нічого особливого